

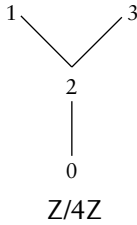
Z/p^kZ Halkalarının Resmi

Geçen yazıda Z/nZ halkalarını anlamak için, asal p 'ler için Z/p^kZ halkalarını anlamamız gerektiğini görmüştük. Bu yazıda, $k > 1$ için, Z/p^kZ halkalarının resmini çizerek bu halkaların daha iyi anlaşılmasını sağlayacağız. İlerde, Hensel Önsavı yazısında, Z/p^kZ halkalarını anlamak için büyük ölçüde Z/pZ halkalarını anlamamız gerektiğini göreceğiz.

Örnek 1. Z/p^kZ halkalarını incelemeye

$$Z/4Z = \{\bar{0}, \bar{1}, \bar{2}, \bar{3}\}$$

$Z/4Z$ halkasıyla başlayalım ($p = 2, k = 2$). Bu halkanın elemanlarını yandaki şekildeki gibi gösterelim. Yazılımda kolaylık olsun diye \bar{a} yerine a yazdık ve yazmakta da ısrar edeceğiz. Okurun bu yazılıma yabancılik çekmeyeceğini, tam tersine sayıların üstünde beliren çizgilerden kurtulduğuna sevineceğini ve $Z/4Z$ halkasının elemanlarıyla Z 'nin elemanlarıyla karıştırmayacağını umuyoruz.

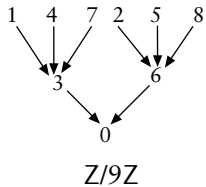

Yukardaki şeklin en üst katındaki 1 ve 3 elemanlarını ikiyle çarparsak orta kata, tam 2'ye düşeriz: $2 \times 1 = 2$ ve $2 \times 3 = 2$. Orta katı (yani 2'yi) ikiyle çarparsak zemin kattaki 0'a düşeriz. En üst kattaki elemanlar $Z/4Z$ halkasının tersinir elemanlardır, yani bu elemanları başka bir elemanla çarparak birim eleman olan 1'i elde edebiliriz; nitekim $1 \times 1 = 1$ ve $3 \times 3 = 1$.

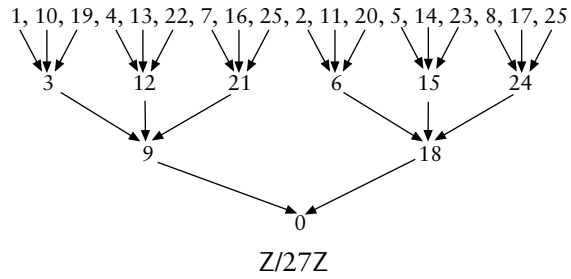
Örnek 2. Şimdi de $Z/9Z$ halkasını benzer bir şemayla gösterelim.

Bu kez her 3'le çarpmada bir alt kata iniyoruz. En alt katta $Z/9Z$ 'nin 9'a bölünen tek elemanı olan 0 var. Onun bir üstünde 3'e bölünen ama 9'a bölünmeyen elemanlar (3 ve 6) var. En tepede de 1'e bölünen ama 3'e bölünmeyen (yani 3'e asal) 1, 4, 7, 2, 5, 8 elemanları var. En üste kattaki bu elemanlar tersinirdir:

$$1 \times 1 = 1, 4 \times 7 = 1, 2 \times 5 = 1, 8 \times 8 = 1.$$

Örnek 3. $Z/27Z$ halkasını çizelim şimdi (resmi aşağıda). Bir kez daha elemanlar 3'le çarpıldıklarında bir kat aşağı iniyorlar. En alt katta 27'ye bölünen tek eleman olan 0 var. Onun bir üstünde 9'a bölünen ama 27'ye bölünmeyen elemanlar var: 9 ve 18. Onun da üstünde 3'e bölünen ama 9'a bölünmeyen sayılar var: 3, 12, 21, 6, 15, 24 (sırasıyla!) En üst katta da 1'e bölünen ama 3'e bölünmeyen, yani 3'e asal sayılar var; bunlar $Z/27Z$ halkasının tersinir elemanlarıdır; terslerini bulmayı okura bırakıyoruz bu kez.

$Z/27Z$ 'ye en alt kattan başlayarak bakalım:

$$\text{Zemin kat: } 27(Z/27Z) = 27Z/27Z = \{0\}.$$

$$\text{İlk iki kat: } 9(Z/27Z) = 9Z/27Z = \{0, 9, 18\}.$$

$$\text{İlk üç kat: } 3(Z/27Z) = 3Z/27Z = \{0, 3, 6, 9, 12, 15, 18, 21, 24\}.$$

$$\text{Tüm katlar: } Z/27Z.$$

Genel Durum. Eğer p herhangi bir pozitif doğal sayıysa (ama çoğu zaman p bir asal olarak alınır), Z/p^kZ halkasını bir sonraki sayfadaki gibi resmedebiliriz. Bu resimde, her kat ve aşağısı, belli bir $i = 0, 1, \dots, k$ için, Z/p^kZ 'nin p^i 'ye bölünen (ya da p^i 'nin çarpımı) olan elemanlarından oluşan

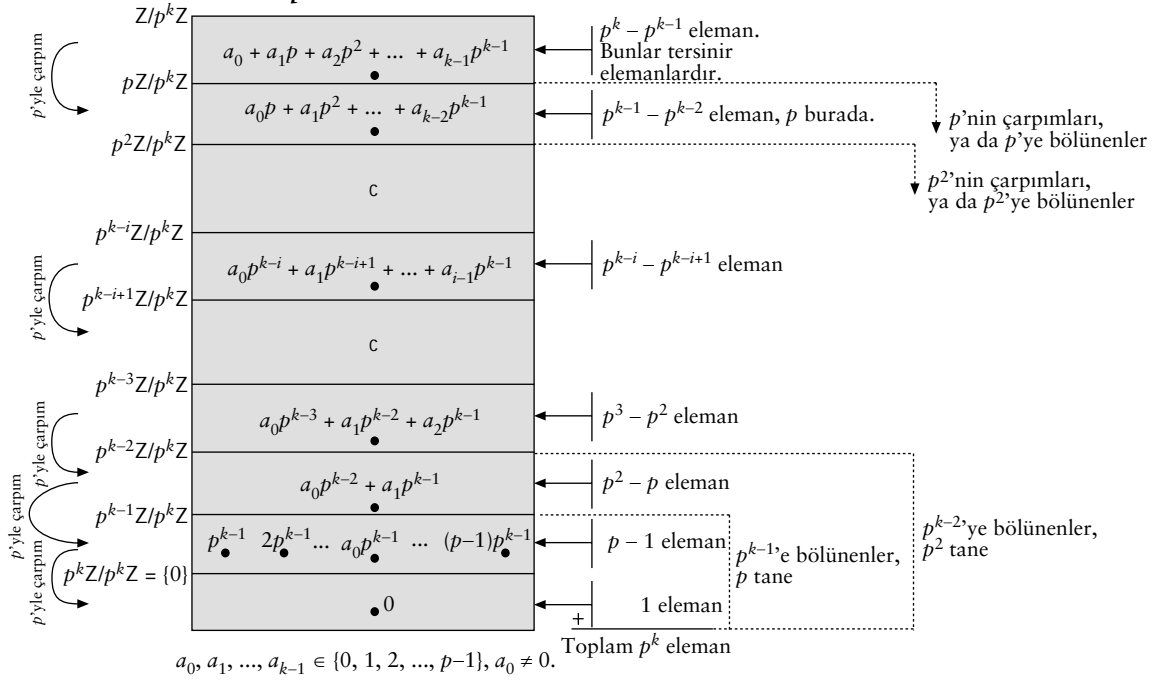
$$p^iZ/p^kZ$$

kümesinden oluşur. Kat çıktıkça i küçülür.

Zemin katta Z/p^kZ halkasının p^k 'ye bölünen tek elemanı olan 0 tek başına yaşar.

Onun bir üst katında (buna birinci kat diyelim) p^{k-1} 'e bölünen ama p^k 'ye bölünmeyen, yani belli bir $a_0 = 1, 2, \dots, p-1$ için, a_0p^{k-1} şeklinde yazılan $p^{k-1}, 2p^{k-1}, 3p^{k-1}, \dots, (p-1)p^{k-1}$

Z/p^kZ Halkası:

elemanları yaşar. Bunlardan tam $p-1$ tane vardır ve her birinin p 'yle çarpımı 0 'dır.

İkinci katta, p^{k-2} 'ye bölünen ama p^{k-1} 'e bölünmeyen, yani $a_0 = 1, 2, \dots, p-1$ ve $a_1 = 0, 1, 2, \dots, p-1$ için,

$$a_0p^{k-2} + a_1p^{k-1}$$

şeklinde yazılan $p^2 - p$ tane eleman yaşar. Bunları p 'yle çarparsak bir alt kata düşeriz ($p^k \equiv 0$ denkleğini unutmayın):

$$p(a_0p^{k-2} + a_1p^{k-1}) \equiv a_0p^{k-1} \pmod{p^k}$$

Böylece ilk üç katta (zemin, birinci, ve ikinci katlarda) p^{k-2} 'ye bölünen toplam p^2 tane eleman yaşar. Bunlar, $a_0, a_1 = 0, 1, \dots, p-1$ için

$$a_0p^{k-2} + a_1p^{k-1}$$

biçiminde yazılırlar ve p^2 'yle çarpımları 0 'dır.

Bu yöntemle kat kat çıkarız. i -inci katta p^{k-i} 'ye bölünen ama p^{k-i+1} 'e bölünmeyen elemanlar, yani, $a_0, a_1, \dots, a_{i-1} = 0, 1, 2, \dots, p-1$ ve $a_0 \neq 0$ için,

$$a_0p^{k-i} + a_1p^{k-i+1} + \dots + a_{i-1}p^{k-1}$$

biçiminde yazılan elemanları yaşar.

i -inci ve altındaki katlarda p^{k-i} 'ye bölünen elemanların tümü (toplam p^i tane) yer alır.

En üst kat olan k -inci katta da p^{k-k} 'ye bölünen ama p^{k-k+1} 'e bölünmeyen, yani 1 'e bölünen ama p 'ye bölünmeyen, yani sadece p 'ye bölünmeyen elemanlar yaşar. Bütün tersinir elemanlar en üst katta otururlar, onların böyle bir ayrıcalığı vardır. Örneğin 1 en üst kattadır. Eğer p asalsa, ki genellikle asal alınır, en üst kattaki her sayı tersinirdir, aksi halde

en üst katta tersinir olmayan elemanlar da bulunur.

p elemanı üstten bir altta oturur, p^2 ise üstten iki altta...

p asal olduğunda, tersinir elemanlar tam tamına p 'ye asal elemanlar olduklarından, tersinir elemanlar belli bir $0 < a_0 < p$ için,

$$a_0 + a_1p + a_2p^2 + \dots + a_{k-1}p^{k-1}$$

biçiminde yazılırlar. Tersinir elemanlar kümesinin $(Z/p^kZ)^*$ olarak yazıldığını geçen sayılardan anımsayalım. Demek ki,

$$(Z/p^kZ)^* = \{a_0 + a_1p + a_2p^2 + \dots + a_{k-1}p^{k-1} :$$

$$\text{her } i = 0, 1, \dots, k-1 \text{ için, } 0 \leq a_i < p, a_0 \neq 0\}$$

$$= Z/p^kZ \setminus pZ/p^kZ.$$

Z/p^kZ 'nin 0 olmayan her elemanının belli bir $i = 1, 2, \dots, k-1$ ve $a_0 \neq 0$ için,

$$a_0p^{k-i} + a_1p^{k-i+1} + \dots + a_{i-1}p^{k-1}$$

biçiminde yazıldığı anlaşılıyor. Bu elemanı,

$$p^{k-i}(a_0 + a_1p + \dots + a_{i-1}p^{i-1})$$

biçiminde de yazabiliriz. $a_0 \neq 0$ eşitsizliğinden, parantezdeki elemanın tersinir olduğu anlaşılır. Dolayısıyla 0 olmayan her eleman, belli bir $i = 1, 2, \dots, k-1$ için

$$p^{k-i}(Z/p^kZ)^*$$

kümesindedir. Bu aşamada artık aşağıdaki teoremin kanıtı kolay olmalı:

Teorem. Eğer p asalsa Z/p^kZ 'nin 0 olmayan her elemanı bir ve bir tek $j = 0, 1, \dots, k-1$ ve $\alpha \in (Z/p^kZ)^*$ için, $p^j\alpha$ olarak yazılır. ♦